

XVIII. YÜZYILDA YİRMİSEKİZ MEHMED ÇELEBİ’NİN FRANSA’YA BAKIŞINDA KÜLTÜRLERARASI DEĞERLENDİRME*

*Asuman AKAY AHMED***

*Emre ÇAY****

ÖZET

17. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı Devleti Batı’nın kendisinden aşağıda olduğunu düşünerek, onu takip etmemiş; hatta kral huzuruna gönderilen görevliler, unvan olarak elçi dahi değillerdir. Oldukça küçük birliklerden toplanan çavuşlar, müteferrika ya da kapıcıbaşı gibi basit görevlerdeydiler. Bu nedenle daha önce gönderilen çavuşlar fiyasko içinde ya esir düştüler ya da başarısız olup geri dönmüşlerdir.

Bu hadiselerden yarım asır sonra gönderilen elçiler daha öncekilerin aksine asaleten gerçek bir elçi “yani birinci sınıf elçi” mertebesinde ve temsil, tespit ve tasvir kabiliyetleri oldukça başarılı sefirler olmuşlardır. XVIII. yüzyıl Fransa’sını bizlere en iyi anlatan şüphesiz *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnamesi*’dir.

Çelebi’nin aktardıklarından hareketle o dönemde Fransa’nın gerek mimari, gerekse sanat ve bilim alanında oldukça ileri seviyede olduğunu görmekteyiz. Fransa’da açılmış kanallar, yüksek katlı binalar, sahip oldukları büyük limanlar ve saraylar, ülkenin ne denli gelişmiş olduğunun kanıtlarındandır.

Gönderilen sefirlerin zekâları ve olayları iyi analiz edebilmeleri sayesinde Fransa’nın, dolayısıyla Batı’nın oldukça gelişmiş ve sanılanın aksine medeniyet seviyesinin ileri düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa’yı asırlar boyunca baskısı altında tutmuş muhteşem Osmanlı İmparatorluğu XVIII. yüzyılda Batı’nın önde olduğunu kabul edecek hatta onu taklide gidecek eserler ortaya koyacaktır. Ne var ki bu takip sadece mimari alanda kalmış ve fennî alanda mesafe giderek açılmıştır denilebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda Fransa, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnamesi

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Öğretim Üyesi, İstanbul, El-mek:asuman.akay@marmara.edu.tr

***Milli Eğitim Bakanlığı, Münir Nurettin Selçuk Ortaokulu, İstanbul, El-mek: emrecay@hotmail.com

INTERCULTURAL REVIEW OF YIRMISEKİZ MEHMED CELEBİ'S VIEW OF FRANCE IN XVIII. CENTURY

ABSTRACT

Until the end of 17th Century, Ottoman Empire regarded the West as inferior and did not follow it. Even the officials who were sent before the European kings were not ambassadors. They were sergeants, who were collected from small divisions, servants and doorkeepers. Thus, sergeants who were sent before that period mainly failed and were captured or returned empty handed.

After half a century, ambassadors who were sent; were real “first class” ambassadors and they also had good representative, determinant and description abilities. It is “Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi's Book of Embassy” that best describes us the France of the 18th Century.

Taking Çelebi's writings into account, we can see that France was at a high level in terms of architecture, art and science. Water channels, high-rise buildings, large harbors and palaces are the proof of France's advancement.

Thanks to ambassadors' intelligence and their ability to analyze well, it can be understood that France (thereby Europe) is highly advanced in terms of civilization, which is a fact against the contrary belief. The magnificent Ottoman Empire, which oppressed Europe for centuries, had to accept that the West is more developed and would produce works which were copies of those in Europe. However, this process of copying was limited to only architecture and the gap expanded in sciences.

Key Words: Ottoman Empire, France in 18th Century, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi's Book of Embassy

Giriş

Sefaretname, Osmanlı Devleti'nin yabancı memleketlere göndermiş oldukları sefirlerin yolculukları esnasında yaşadıkları hadiseleri, vardıklarında yapılan törenleri, yaşadıklarını, görüştükleri devlet adamlarını, gördükleri ilginç yapıtlar veya şehirleri tanzim ve sonrasında padişaha takdim ettikleri resmî raporlara verilen addır (Pakalın, 1993: 138-139). Bunlardan çoğu, görevlerinin sınırı içinde kalarak gittikleri yerin durumunu, görüşmeleri, olayları anlatırken bir bölümünde ise gezi izlenimleri yer alır: *Yirmisekiz Çelebi'nin Sefaretnâmesi* gibi (Levend, 1988: 157).

Sefaretnamelerde, görüşülen devlet adamlarıyla yapılan müzakere veya antlaşmalardan bahsedilmemiştir. Bunlar devlet gizi sayılmıştır (Tuncer, 2010: 60). Daha çok sosyal özellikler ve kültürel etkinliklerden bahsedilmiştir. Bu nedenledir ki devlet resmîyetinden uzak, seyahatname tarzında kaleme alınan sefaretnameler, ilgi çekici hadiseleri içinde barındırarak zevkle okumamızı ve sefirlerin gittikleri ülkeler hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

Osmanlı sefaretnameleri arasında en çok üzerinde durulanı, edebi kıymet bakımından en önemli olanı ve memleket hayatına yaptığı mühim tesirler itibarıyla en çok verimli olanı hiç şüphesiz Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin *Fransa Sefaretnamesi*'dir (Unat, 2008: 54).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/10 Fall 2013

Çelebi'nin Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya yolladığı ilk büyükelçi olması ve sonucunda meydana gelen önemli değişim ve buluşlar *Sefaretnâme*'yi önemli kılan unsurlardandır.

1. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Hayatı

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, Edirne civarında doğmuştur. Babası, Süleyman Ağa isminde bir zattır. Gençliğinde yeniçeri ocağına girmiş, ocağın 28. ortasında kayıtlı olduğu için, zamanla Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi diye tanınmıştır. İyi bir eğitim görerek yetiştiği için yeniçerilikte çabuk ilerlemiş; Yeniçeri Efendisi, darphane nâzırı ve üçüncü defterdar olmuştur. Pasarofça Antlaşması'nı yapan Osmanlı heyetinde de ikinci murahhas (delege) sıfatıyla bulunmuştur (Banarlı, 1987: 791).

Osmanlı Padişahı III. Ahmet zamanında Fransa Devleti ile olan ilişkileri geliştirmek amacıyla Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Fransa'ya *geçici büyükelçi* sıfatıyla gönderilmiştir. Çelebi'nin, Raşid Tarihi'nde aktarıldığı üzere: "...mükâleme-i mezbûrede tertîb-i muhâverât ve desâis-i nasarayâ tahsîl-i itilâ etmiş bir kârdan-ı dakîka-şinâs..."¹ (1282/1865: 212-213) bir kişiliğe sahip başarılı kariyerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'ni yabancı ülkelerde başarıyla temsil edebilecek yeteneklere sahip olması nedeniyle, Fransa'ya elçi olarak gönderilmesine karar verilmiştir.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi elçilik vazifesinden sonra, 1721 yılında defter emini, 1723'te ise ruznâme-i evvel olmuştur. 1725'te baş muhasebeci olup; daha sonra 1726'da Mısır'a memur olmuştur (Dirim, 1951: 12; aktaran, Polatçı, 2011: 251).

III. Ahmet'in Patrona Halil İsyanı ile tahttan indirilmesinin ardından Yirmisekiz Çelebi de gözden düşmüştür. Mısır'daki görevinden alınarak son diplomatik görevi, I. Mahmut'un tahta çıkışını bildiren mektubu Lehistan'a (günümüzdeki Polonya) sunmaktı. Daha sonra da öncekilerle kıyaslanamayacak kadar sıradan bir makama, Kıbrıs valiliğine atanmış ve 1732 yılında orada vefat etmiştir (Rado, 2010: 95).

2. Çelebi'nin Fransa'ya Elçi Tayin Edilmesi

Osmanlı tarihinde Lale Devri diye bilinen 1718-1730 yıllarında tahtta III. Ahmet, Sadaret makamında ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa bulunuyordu. 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndan sonra başlayan İslahat Hareketleri ve Devletin takip ettiği yeni dış siyaset icabı Batı'yı müşahede etmek amacıyla Fransa'ya elçi gönderme lüzumu görülmüştür. Devletin Fransa'ya yollamaya karar verdiği ilk elçi, Bâbîâlî tarafından seçilen, Kapucıbaşı Kara İnci unvanlı bir kimseydi. Ancak bu kişi dönemin Fransız Elçisi Marquis de Bonnac'ı tatmin etmemiş ve Fransa'ya daha liyâkatli birinin gönderilmesi icap etmiştir (Banarlı, 1987: 791).

Bunun üzerine Pasarofça Antlaşması'nda ikinci delege sıfatıyla yer alan ve dış ilişkilerde tecrübe sahibi olan Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, Fransa'nın fen ve sanatını müşahede etmek, hakkında daha fazla bilgi edinebilmek ve iki devlet arasındaki dostluk münasebetlerini geliştirmek maksadıyla *Fevkalâde Elçi*² pâyesiyile Paris'e gönderilmiştir (Akyavaş, 1993: v). Elçi henüz küçük yaşta ve ileride sadrazam makamında bulunacak olan oğlu Sait Efendi'yi de yanına alarak yaklaşık seksen kişilik maiyetiyle birlikte 7 Ekim 1720'de Fransız Elçisi Marquis de Bonnac'ın temin ettiği bir gemi ile yola çıkmış ve hareketinden kırk altı gün sonra Toulon'a varmıştır.

1 "İkili görüşmeleri yapabilen, Hristiyanların siyaset ve hilelerini bilen, deneyimli, bilgili ve işin erbabı" manasına gelmektedir.

2 Tam yetkili elçi.

Yirmisekiz Çelebi, İstanbul'dan ayrıldığı günden dönüş tarihine kadar (8 Ekim 1921) olan hatıra ve gözlemlerini bir edebiyatçı titizliğiyle son derece zarif, samimi ve özgün bir üslupla nakletmiştir.

3. Sefaretname'nin Özellikleri

Fransa Sefaretnamesi'nin birçok nüshası mevcuttur. Beş tanesi İstanbul'da altı tanesi de yurt dışında olmak üzere toplam on bir adet yazma nüshası mevcuttur. Aynı zamanda birçok basması da bulunmaktadır (ayrıntılı bilgi için Bkz. Unat, 2008: 57-58).

Sefaretname üzerine yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri Prof. Dr. Beynun Akyavaş'ın 1993 basımlı Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefâretnâmesi* adlı eseridir. Akyavaş, çalışmasında *Sefâretnâme-i Mehmed Efendi*, Matbaa-i İlmiye-yi Osmaniye, 1866 tarihli baskısını esas almıştır. Aynı baskı üzerinden sadeleştirme yapanlar, Abdullah Uçman ve Hidayet Tuncer'dir. Diğer sadeleştirme çalışması ise Şevket Rado'ya aittir. Rado, çalıştığı nüshanın numarasını belirtmemiş, adını ve fizikî özelliklerini de yazmamıştır.³ Eser, Hayat Tarih Mecmuası Yayınları'nda basılmıştır (Bkz. Akyavaş, 1993: X-XI).

Fikret Dirim'in bitirme tezinde kullandığı *Sefaretname* ise İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi No: 836'daki yazma nüshadır. (13x22) cm ebadında olup, sayfaları 17 satırı içermekte ve toplam 32 varaktan oluşup, yazı şekli de hatt-ı rikadır.

Eser, Fransızcaya tercüme edilerek 1757'de Paris'te neşrolunmuştur. *Sefaretname*'nin Fransa'da Ali Suavî tarafından bir tercümesi ve neşri vardır (Paris, 1872). Banarlı (1987: 793) aynı eserin, İstanbul'da ilki 1866 ve ikincisi 1888 yılında olmak üzere iki defa basıldığını belirtmiştir.

Sefaretname, Osmanlı Devleti'nin üzerinde yaptığı önemli etki ve sonuçları, devlet resmîyetinden uzak; samimi bir üslupla ele alınması ve ilgi çekici olayları anlatması nedeniyle birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Devletlerarası münasebet ve ortaya çıkan dostluğun tesisi, kültürel etkileşim, fikir alışverişi gibi işlevleri bu türü önemli kılan ve araştırmacıların ilgisini çeken sebepler olmuştur. İlk zamanlar tarih alanında çalışmalar yapıldıysa da günümüzde dil ve edebiyat alanları için de önemli bir kaynaktır. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin *Sefaretnamesi*'ni içerik bakımından dört aşamada ele almak mümkündür: Birinci bölümde Sefirin İstanbul'dan yola çıkışından Paris'e varana kadar çektiği sıkıntılardan ve olaylardan, İkinci bölümde, Sefirin Paris'e varışı, burada Kral huzuruna çıkışı ve yapılan törenlerden, üçüncü bölümde, Sefirin Fransa'da çeşitli şehirlere yapmış olduğu ziyaretlerden ve buralardaki gözlemlerinden dördüncü ve son bölümde ise Sefirin Paris'ten hareketinden İstanbul'a varana kadar yaşadıkları anlatılır (Polatçı, 2011: 254).

4. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnamesi'nin Işığında Fransa'ya Bakış

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi iyi bir gözlemci olmakla birlikte gördüklerini ayrıntılı bir biçimde özgün tasvir ve teşbihlerle aktarmasını bilmiş yetenekli bir zattır. Anlattıklarında XVIII. yüzyıl Fransa'sını bulmak mümkündür. Sefir, sadece opera, tiyatro, kilim dokumacılığı gibi kültürel etkinlikleri anlatmakla kalmaz aynı zamanda Fransız sarayı, kanal, kemer mimarisi üzerinde önemli aktarımlarda bulunmuştur. *Sefaretname*'de Osmanlı Devleti ve Fransa arasında çok açık olmamakla birlikte gizli bir mukayese vardır (Bkz. Tanpınar, 2001: 43-44). Bordo limanını İstanbul Limanına, su kemerlerini İstanbul'daki Kırk Çeşmesine benzetmiş; Paris ile İstanbul'u karşılaştırarak Paris'i İstanbul'dan sonra en güzel şehir ilan etmiştir. Ayrıca

³*Sefaretnâme-i Yirmisekiz Çelebi*, (17.5x29 cm), Sırt ve köşeler kırmızı deri, kapakların ortası ebru, 20 satırlık, siyah-kırmızı yazılı, 23 yaprak.

misafirperverlik, ağırlama, teşrifat gibi kùltürel özellikleri de ülkesindekilerle mukayese ettiğini görmekteyiz.

Deniz yoluyla Toulon'a gelen Sefir, kolera dolayısıyla uygulanan karantınayı beklenmedik bir hadise olarak değerlendirir. Paris'e kadar olan yolculuğunda gördüğü kanalları, bakımlı yolları, başkente parlak bir törenle girişini, on iki yaşındaki Kral XV. Louis tarafından kabul edilşini, onunla birlikte ava gidişini, gezdiği kale, kilise, saray ve bahçeleri, hayvanat ve botanik bahçelerini, tıbbiyeyi, halı imalathanesini, ayna fabrikasını, rasathaneyi, basımevini, izlediği opera gösterisini, kendisine yapılan görkemli ağırlamayı, saray çevresinde ve halk üzerinde uyandırdığı olumlu izlenimleri ayrıntılarıyla anlatır. Bu eserde öğrenmeye düşkün, meraklı, uyanık, hoşgörölü, yeniliğe açık bir yazarın özellikleri dikkat çeker. Sefirin aktardıkları aşığıda alt başlıklar halinde düzenlenerek verildi.

4.1. Fransa'ya Yolculuk

Yirmisekiz Mehmed Çelebi oğlu Said Efendi ve yaklaşık seksen kişilik maiyetiyle Fransız Elçisi tarafından temin edilen gemiyle beraber zilhicce ayının dördüncü pazartesi günü, yani 26 Eylül 1720 tarihinde yola çıkmışlardır. Henüz bir saat kadar yol aldıktan sonra ortaya çıkan fırtına neticesinde gemileri karaya oturuvermiş, bu durum sanki yolculuklarının hiç de kolay olmayacağıının işareti olmuştur. Bir süre bekleştikten sonra Sefirin tabiriyle melekler yardımıyla kurtulurlar. Malta'ya vardıklarında ise olumsuz hava koşulları yüzünden bir hafta beklemek zorunda kalmışlardır. Toulon üzerinden Buka Kalesi'ne varmışlar, fakat yine olumsuz hava koşulu sebebiyle dört gün de orada beklemişlerdir. Nitekim oldukça yoğun ve yorucu bir yolculuk geçirmişlerdir. Yolculuk esnasında yaşadığı ilginç olaylar bundan sonra olabilecek hadiselerle karşı da merak uyandırmaktadır (Bkz. Akyavaş, 1993: 1-2).

Sefirin yolculuk esnasında başından geçen en önemli hadiselerden biri ise *karantina* uygulamasına maruz kalmasıdır. Marsilya'da büyük bir hastalık (kolera) ortaya çıkmış ve seksen bin kadar insan yaşamını yitirmiştir. Purovane eyaletinde dahi ortaya çıktığını ve Tulon şehrinin kendilerine de sirayet etmemesi için yeni gelenleri yirmi, otuz bazen de kırk gün gözlem altında tutup bırakmadıklarını, karantinada kaldıklarını öğrenmekteyiz. Sefir, "... Beni Paris'e götüreceğ beyzâde bir hafta sonra Montpellier'ye geldi. Meğer deryadan gitmem demeyeyim diye böyle yalan söylemişler. Her ne hal ise kırk gün tamam oluncaya kadar o sıkıntı verici yerde kaldık. Karantina tamamlanınca yine gemiler tedarik etmişlerdi." (Akyavaş, 1993: 6) ifadeleriyle yaşananları aktarmaktadır.

Sefir yolculuk esnasında yaşadığı sıkıntılar için "Toulon'dan Paris'e kadar çektiklerimi anlatmam gerekse, dünyanın kâğıdı almaz." cümlesini kullanmıştır.

4.2. Şehirler

4.2.1 Paris'e Varış ve Kral'la İlk Buluşma

Fransa Sefaretnamesi'nde şehir tasvirleri önemli bir yer tutar. Sefirin yapmış olduğu detaylı tasvirler sayesinde XVIII. yüzyılda Fransa'daki şehirlerin imarı ve sosyal hayatı hakkında bilgi sahibi olmaktayız.

Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Paris şehrinde büyük bir merasimle karşılanmış ve bir anda Fransız devlet erkânının ve Paris halkının yüksek ilgisine mazhar olmuştur. Karşılama töreniyle ilgili yaşananları "...Paris şehrinin sokakları gayet geniştir. Yan yana beş atlı arabanın gitmesi mümkün iken bazı yerlerde kalabalık yüzünden üç atlı güçlölle geçebiliyorduk. Sokaklarda iki tarafta piyâde ve süvâri askeri yer yer dizilmişti, halk da onar, on beşer kat kat toplanmıştı. Cümle halk alay seyrine gelmişti." (Akyavaş, 1993: 18) cümleleriyle tasvir etmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 10 Fall 2013

Paris halkı Osmanlı insanını, kıyafetlerini ve karşılama törenini izlemek için saatlerce beklemişlerdir. Bu durum Sefir ve yanındakiler için gurur vericidir. Sefir Paris hakkında ise şu izlenimlerini aktarmıştır: “...Şehrin haneleri dörder beşer kat olup pencereleri sokağa nâzırdır. Her pencereye kadın, erkek, çoluk çocuk tıklım tıklık dolmuştu. Osmanlı gördükleri olmadığından acep ne asıl âdemlerdir deyu görmeye tâlip olmuşlar idi” (Akyavaş, 1993: 20) diyerek yüksek tabakaya mensup kimselerin de orada olduğunu yazmıştır: “Kral amcası ve devlet nâibi Orléans Dükü ve bilcümle devlet ileri gelenleri şehir kibarı⁴ birer haneye gelip seyre durmuşlardı. Bizler ise deniz yolundan geldiğimizden gerektiği gibi alay gösterisine hazır olmadığımız halde Allah’ın yardımıyla Paris şehrinde böyle ihtişamlı alay olmamıştır diye itiraf eylediler.” (Akyavaş, 1993: 20) diye alay geçişinin gösterişli olduğu ifade edilmektedir. Fransa Kralı XV Louis henüz on iki yaşındadır ve devlet idaresine amcası Lala Mareşal vekâlet etmektedir. Sefir, Kralla ilk karşılaşmasını “Gayet güzel yüzlü olup elmaslara gark olmuş altın elbiselerle mecliste pırl pırl parlıyordu.” (Akyavaş, 1993: 22) cümlesiyle aktarmaktadır.

Sefirin at üzerinde kralla birlikte Paris civarında ava gittiğini, askerî geçit törenlerine davet edildiğini, birçok özel ziyaret yaptığını, kral sarayını hususi surette gezdiğini, Paris’in bütün kale ve istihkâmlarını, kiliseleri dolaştığını da notlarında belirtmiştir.

Paris’te Mehmed Efendi’yi şaşırtan şeylerden biri de seralar olmuştur: “Paris şehrinin havası soğuk olduğu için Yeni Dünya⁵ nebatlarına uygun olmadığından limonluk gibi kışlık yerler yapıp etrafını cam çerçevelerle kuşatmışlar. Bunların altları boş olduğundan ocaklar yapmışlar, şiddetli kışta Yeni Dünya havasına eş olacak kadar ateş yakarak hamam gibi alttan ısıtırlar.” (Akyavaş, 1993: 42) diye bu konuya ayrıntılı yer vermiştir.

Sefir sera sistemi hakkında; Fransa’nın o dönemin fennî konularında oldukça başarılı olduğunu ve birçok ülkenin adını dahi duymadığı sistemleri başarıyla yürütebildiğini belirtmektedir. Sefirin şaşkınlığından hareketle Osmanlı Devleti’nde henüz bu sistemin yaygın olmadığı söylenebilir.

Sefir Paris’i çok beğenmiştir; fakat “İstanbul’u göz önünde bulundurmazsak” cümlesiyle de XVIII. yüzyılda İstanbul’un ne denli güzel ve eşsiz bir şehir olduğunu vurgulamıştır.

4.2.2. Poitiers Şehri

Sefir Poitiers şehri hakkında yaptığı aktarımlarda; şehrin mimari özellikleri, halkının yaşayışı ve kendisine düzenlenen alaylardan bahsetmiştir. Şöyle ki: “...Poitiers şehrinin etrafı surlarla çevrilidir. Lâkin kalesi gayet köhne olduğu için harabeye dönmüştür. Güzel binaları yoktur. Zevkimize göre evi az, kibarı nadirdir. Halkının ekserisi orta halli ve fukaradır. Geldiğimizde büyük alaylarla karşılaşmışlardı. Kralın bir alayı orada kışlamakta olduğundan kralın askeri surların dışından kalacağımız yere kadar dizilmişlerdi.” (Akyavaş, 1993: 14) ifadeleriyle şehrin dış görünüşü ve insanları hakkında ilginç tespitlerde bulunmuştur.

Poitiers’den sonra Chatellerault şehrine gidilmiş. Şehir hayli güzel olup çakı ve bıçak yapan ustalarıyla meşhur olduğu (Bkz. Akyavaş, 1993: 15) belirtilmiştir.

4.2.3. Amboise Şehri

Eskiden Fransa Krallarının gelip oturdukları Amboise adındaki şehir hakkında ise şu tespitlere yer verilmiştir: “... Bir kral sarayı ile küçük bir kalesi de var. Şehrin önünde Loire namında koca bir nehir akar. Şehrin bir kısmı karşı yakada olduğundan köprüden geçip nehre nâzır

⁴ yüksek tabakaya ait insanlar

⁵ Amerika

bir eve indik, Poitiers'den itibaren güzel ovalar ve fevkalâde binalar seyretmeye başlamıştık.” (Akyavaş, 1993: 15).

Sefir Amboise'dan sonra Blois adındaki şehre gitmiştir. Blois şehri de Amboise şehri gibi suyun iki yanına yayılmış olup bir taraftan öbür tarafa büyük bir köprü ile geçilebilmektedir (Bkz. Akyavaş, 1993: 15-16).

4.2.4. Bordeaux Şehri

Sefir, Bordeaux şehrini gezisi esnasında şimdiye kadar gördüğü şehirler içinde en güzeli olarak belirtiyor. Garonne nehrini İstanbul limanına benzetmektedir. Şehrin limanına yazın iki bin parça yelkenli toplanmış. Şehrin gayet mamur olmasının nedeni ticaret vesilesiyle halkın çoğu zengin idi (Bkz. Rado, 2010: 25) diye ilave etmektedir.

4.2.5. Orléans Şehri ve Charenton Kasabası

Sefaretname'de Fransa'nın büyük ve meşhur şehirlerinden Orléans şehri hakkında ise şunlar nakledilmektedir: “...Orléans adında büyük bir şehre vâsıl olduk. Bu şehir Fransa diyarının meşhur şehirlerindendir. Hakikaten eşi benzeri yoktur. Loire nehri kale ile varoş arasından akar. Varoşu geçip nehrin üstündeki köprüden kaleye girdik. Kalesi köhnedir, hatta topları bile yoktur. Orléans Paris'e yirmi saatlik yerde olup emniyetli bulunduğundan kalesini ihmal etmişler.” (Akyavaş, 1993: 16). Sefir, kalenin sağlamlığını şehrin emniyetli olup olmadığına bağlamıştır.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi daha önce kitaplardan öğrendiği “Charenton kasabasında, konuşulanları on üç kez yineleyen bir yankı mağarası” ile ilgili olarak kasaba halkının bu durumdan haberdar olmadığını ve dolayısıyla bu bilgiyi teyit ettiremediğini söylemiştir (Bkz. Akyavaş, 1993: 17).

4.2.6. Lyon Şehri

Sefirin gördüğü tüm kentlerden en kalabalık, en geniş olanı ve çok iyi imar edilmiş tüccar kenti olarak tanımladığı şehir Lyon'dur. Fransa kumaşları, damaskolar ve kadifeler burada işlenip daha sonra her tarafa yayılmakta ve Paris'e bile gönderilmektedir. Sefir bu kentin ikinci bir Paris gibi ve görülmeye değer olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca gerek şehrin valisi Mareşal de Villeroi ve gerekse şehrin kibarları Sefiri çok güzel ağırlamışlardır. Kendisine akşamları havai fişek gösterileri düzenlenmiştir. Sefir buradan hiç istemeye istemeye ayrıldığını (Bkz. Veinstein, 2002: 134) söylemektedir. Yukarıda bahsi geçen şehirlerdeki mamurluk, düzen ve gelişmişlik, dönemin Fransa'sının medeniyet seviyesinin yüksek olduğu gerçeği, Osmanlı Devleti'nin sonraki dönemlerinde şehirleşme konusunda örnek alabileceği özelliklere sahip olduğunu göstermektedir.

4.3. XVIII. Yüzyılda Fransa'da Mimari Yapılar

4.3.1. Saraylar

XVIII. yüzyıl Fransa'sında saraylar ve bahçeler Sefir tarafından eşi benzeri olmayan güzellikte diye nitelendirilmekte, *Saint-Cloud Sarayı* hoş bir tertip ve temaşaya sahip, sırmayla işlenmiş halılarla tezyin olunup bir yığın nadide eşya ile dolu diye tasvir edilmektedir. Sefaretname'de ayrıca Fransızların tabiriyle, Avrupa'da eşi benzeri olmayan havuz ve fiskiyelere sahip (Bkz. Akyavaş, 1993: 34) olduğu anlatılmaktadır.

Yüksek bir yerde olan *Versailles Sarayı*'ndan tüm Paris'i seyretmenin mümkün olduğunu sarayın bahçesinde korularla çevrili yollar, kemerler bulunduğunu anlatan Sefir, sarayın havuzları hakkında da geniş tasvirlerle de yer vermiş ve en büyük havuzda beş çifte kayıkla gezilebildiğini ve ikişer sıra başparmaktan kalın altmış adet fiskiye dizilmiş ve havai fişek gibi yerden çıkıp her biri bir yöne doğru fişkırmakta olduğunu (Bkz. Akyavaş, 1993: 35) ilave etmektedir. Sefir son olarak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 10 Fall 2013

saray gezisini “Velhâsıl Versailles bir bahçedir, dört saray ve dört bahçeden ibarettir. Bunların hepsinin dolaşılması yedi saat kadar sürüyormuş.” (Akyavaş, 1993: 39) ifadelerini kullanarak neticelendirmiştir.

Temaşası gam dağıtan, gönül açan ve yaklaşık yüzden fazla tunçtan yapılmış hayvanlarla dolu büyük bir havuz daha varmış ki Sefir: “Tarif ve tavsifi hiçbir şekilde mümkün değildir, zira görülmedikçe anlaşılamaz.” (Akyavaş, 1993: 37) şeklinde nitelemektedir.

Marly adındaki sarayın ise bahçesinin tertip ve tarzı bakımından diğerlerinden üstün tutulduğu söylenerek “Mesela iki yanda olan yüksek ağaçların dallarını birbirlerine öyle sardırılmışlar ki yüksek ve yeşil bir kemer peyda olmuş.” (Veinstein, 2002: 105) sözleriyle gördüklerini dile getirmiştir. Osmanlı sefiri, Marly sarayının parkında şu hadis-i şerifi anımsamıştır: “*ed-dünyâ sicn 'ül-mü'min ve cennet 'ül-kâfir*”⁶.

4.3.2. Su Kanalları

Fransa’da kanallar; çevre sularının bir araya gelmesiyle oluşan bir ırmaktır. Tüccar ve yolcular eskiden çok uzun olan deniz yoluyla ya da çok rahatsız ve masraflı olan kara yoluyla gitmek zorundaydılar (bkz. Veinstein, 2002: 66). Bunun üzerine gerek seyyahlara gerek ticaret yapanlara kolaylık sağlamak için büyük bir emek ve para sarf ederek bu nehir büyüklüğündeki kanalı inşa etmişlerdir. Şimdi şehirlerarasından karaya ayak basmadan Akdeniz’den Atlas Okyanusu’na uygun bir gemiyle çıkma imkânı (Bkz. Akyavaş, 1993: 8) büyük kolaylık sağlar.

Ayrıca Fransa’daki kanalların Toulouse önünden geçen Garonne nehrine karışıp tamamlandığını, Sefirin kanalların inşasındaki fennî başarıları ve tatbik edilen tarzları hayretle seyrettiğini ve Orléan yoluyla karadan Paris’e gittiğini öğrenmekteyiz.

4.3.3. Su Kemerleri

Fransa’da bahçeleri sulamak amacıyla İstanbul’un Kırk Çeşmesi’ninkine benzeyen bir su kemeri yaptırılmış ve depodan su kemerlerine kadar demir oluklar yerleştirilmiştir. Sular makara sistemiyle kemerlere taşınıyor, oradan da bahçelere bol bol sular verilmektedir. Sefir, kemerleri Dünya’nın harikaları arasına konulmaya değer bulmuştur (Bkz. Veinstein, 2002: 68).

4.3.4. Kral XV. Louis’in İhtişamlı Ahırları

Sefir saray gezisi esnasında Kral’ın ahırlarını da ziyaret etmiş ve “...Saray karşısında iki ahır bina etmişler, birine büyük ahır, birine küçük ahır derler. Her biri bağ ve bahçesiyle, bir sürü gösterişli, muhteşem odasıyla koca bir saraydır. Atların bağlanacağı yerler de görmediğimiz tarz üzere yapılmış, cümle kârgir kubbe ve kemerlerle yapılmış acayip bir binadır.” (Akyavaş, 1993: 40) cümleleriyle hayretini ifade etmiştir.

Sefir gördükleri karşısında merakını dile getirmiş: “Bir ahır için bu kadar tekellüfe ne hâcet vardı dedim. Maksada uygundur. Fransa Padişahının ahırları Kayser’in⁷ sarayından muhteşemdir demek için bu zahmete himmet ve dikkat edilmiştir.” (Akyavaş, 1993: 40) ifadesiyle görevlilerden bu ilginç cevabı almıştır. Buradan hareketle devletlerarasındaki rekabetin birbirlerine üstünlük kurma ve ileti sunma çabalarının mimariye dahi yansıtıldığı söylenebilir.

Fransa’daki sarayların, bahçelerin, havuzların ve ahırların imarındaki başarıları ve şatafatı göz önünde bulundurulursa, XVIII. yüzyıl Fransa’sında mimaride oldukça ileri seviyede olduğu, ihtişama önem verildiği ve sonrasında Osmanlıdaki mimari yapılarıdaki değişimler ve Batı tarzı eserlerin bu sefaretnamenin etkisiyle inşa edildiği sonucu çıkarılabilir.

⁶ Dünya, mü’minlerin zindanı, kâfirlerin cennetidir.

⁷ Almanya İmparatoru

4.3.5. Paris'te Kilim ve Ayna Atölyeleri

Krala mahsus olmak üzere Paris'te kilimcilerin ayrı atölyeleri vardır. Kraldan izinsiz kimseye halı satılıp dokunamamaktadır. Bu halıların gayet değerli ve pahalı olduğu dile getirilmekte: “Mesela bir sade nakışlı ve tasvirli halı üç, dört kese akçe etmektedir. Ayrıca beş altı yüz çalışanın dokumacılık yaptığı, yüzden fazla tezgâhlarının olduğu, bundan başka âyinehanede ise bin kadar çalışan ve iki yüzden fazla tezgâhın bulunduğu (Bkz. Akyavaş, 1993: 42-43) ifade edilmektedir.

4.3.6. Paris'te Rasathaneyi Ziyaret

Fransa'nın uzay bilimlerine önem verdiği ve bu alanda da oldukça ilerlemiş olduğu anlaşılmaktadır. Louis XIV tarafından bir Münecimhâne [Rasathane (Observatoire de Paris)] yaptırılmış ve J. Cassini adında meşhur astronota ithafen de bir rasatgâh (gözlem yeri) inşa edildiği (Rado, 2010: 84) anlatılmaktadır. Sefir gördükleri karşısında; “hayal olunacak şeyleri gözle görülür hale getirmişler.” cümlesiyle şaşkınlığını ifade ederek “... Astronomi ve geometri âletleri sayısız idi ve demir kürsüler üzere küreler vardı ki her birinin içine iki üç âdem oturtmak kâbil idi. Daha nice görülmedik astronomi âletleri seyrettik ki, astronomi ilminden az haberdar olan âdemin âletlerle kısa zamanda tam bir âlim olması mümkündür. (Akyavaş, 1993: 48-49) tespitini yapmıştır.

Burada yer alan astronomi aletlerini tanıtan Sefir, hayretler içinde kalarak, içbükey aynasını yemek sinisine, teleskopu da ucunda berber aynası kadar cam olan boru biçiminde kaba benzetmiştir. Teleskop ile Ay'ın görünüşünü ise “ içi sünger gibi, bir ekmek somununu ortasından kessek nasıl görünürse öyle bir hali vardı” (Bkz. Akyavaş, 1993: 50) şeklinde yine ilginç teşbih ve tasvirlerle aktarmaktadır. Yaptığı bu benzetmeler ve duyduğu şaşkınlık onun daha önce Osmanlı Devleti'nde benzeri aletleri görmediğini ve dolayısıyla XVIII. yüzyılda gök bilimi çalışmalarında yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

4.3.7. Coğrafi Olaylar

Yirmisekiz Mehmed Çelebi tarafından göre gözle görülmeden inanılmaz acayip ve garip bir şey olarak tanımlanan med ve cezir olayı Büyük Okyanus'ta yirmi dört saatte iki defa meydana gelirmiş. Med olduğuunda nehrin akıntısı beş saat geri çekiliyor; cezir olduğuunda ise yedi saat boyunca nehrin suyu büyük bir hızla ve şiddetle denize doğru akıyor (Bkz. Veinstein, 2002: 71). Gemilerin de cezir ve med vakitlerine göre akıntıyla hareket ettikler anlatılmaktadır.

4.3.8. Fransa Devleti'nin Yönetim Şekli

Fransa'da devlet kral tarafından idare edilmektedir. Şayet kralın yaşı küçük ise gelenekler ergin yaşa gelmeden taç giydirilmemesini buyurmaktadır. Küçük yaşta; otoritesi zayıf olacağından, devletin tüm işlerini yürütmekle görevlendirilmiş kral ailesinden bir kişi naip olarak seçilmektedir. Örneğin XV. Louis'nin naibi büyük amcası Orléans dükü olmuştur.

Sefirin aktardıklarına göre XV. Louis henüz on iki yaşında ve oldukça güzel, sümbül renkli uzun saçlara sahip ve asil yürüyüşlü biridir. Ona karşı : “Böylesine güzel bir insan yaratan Yüce Allah onu kutsasın!” (Veinstein, 2002: 94) şeklinde övgüde bulunmuştur.

XVIII. yüzyıl Fransız devlet yönetiminde *kabine sistemi* uygulanmaktadır. Kralın yardımcılarını vezirlerdir. Sefir, Fransızların birçok veziri olduğunu ve onlara “bakan” denildiğini söylemektedir. Bakan; mareşal ve düklerden daha aşağı sıradadır. Her birinin mutlak egemen olduğu özel bir bakanlığı bulunmakta ve her biri ancak kendisine bağlı olan işlerden mesul olduğu (Bkz. Veinstein, 2002: 95) ifade edilmektedir.

4.4. Sosyokültürel Yapı

4.4.1. Kadınlara Gösterilen İtibar

Osmanlıda kadın Kanuni dönemi ile birlikte tam anlamı ile mahrem bir nesne halini aldığı (Ülkütaşır, 1967: 49) araştırmacılar tarafından ifade edilip özellikle şehirlerde kadınların yüzlerini peçe ile kapatmadan sokağa çıkmalarının yasak olduğu bilinmektedir. Bu sebepten kırsal alanlarda yaşayan kadınların kentlerde yaşayan kadınlara nispeten daha özgür olduğu (Dulum, 2006: 15) söylenebilir.

Sefir, Fransa'daki kadınların serbestliği ve sokaklarda sayıca fazlalığı karşısında sefaretnamesinde şu tespitlerde bulunarak: "...Paris sokakları çok kalabalık görünür, zira kadınlar sokaklarda ev ev gezerler, asla evlerinde oturmazlar. Erkeklerle kadınlar bir arada olduklarından şehrin içi ziyade kalabalık görünür. Dükkânlarda oturup, alışveriş edip, pazarlık eden kadınlardır ve dükkânları emsalsiz ve görülmemiş şeylerle tıklım tıklım doludur." (Akyavaş, 1993: 43-44) kadının sosyal hayatta görünürlüğünü aktarmaktadır.

Aynı yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ise kadın kıyafetlerini ve toplumsal hayatlarını kontrol altına almaya yönelik padişah fermanları çıkarılmaktadır. Ayrıca şehirli kadınların toplumsal aktivitelerde bulunması hoş karşılanmaz ve bazen de yasaklanırken kırsal kesimde tarım ve hayvancılıkla uğraşan kadınlara yönelik böyle bir yasaklamanın olmadığı, Dulum (2006: 14-15) tarafından ifade edilmektedir.

Sefir, Fransız erkeklerinin kadınlara gösterdikleri itibar ile ilgili ise: "... Fransa'da erkekler, kadınlara çok itibar ettikleri için kadınlar akıllarına eseni yaparlar ve canlarının istediği yere giderler. En yüksek bir beyzâde en alçak seviyedeki kadına haddinden fazla riayet ve hürmet eder. Kadınların sözü geçer, hatta Fransa kadınların cennetidir, zira hiç zahmet ve meşakkat yoktur, istedikleri her ne ise hemen yerine getirilir deyu söylerler." (Akyavaş, 1993: 8) ifadelerini kullanmıştır.

Sefirin kendi ülkesinde ve kültüründe kadının sosyal hayattaki bu konumuna alışkın olmayıp yadırgadığı açıkça sezilmektedir.

4.4.2. Teşrifat

Osmanlı Devleti'nde elçiler, devlet sınırlarında içeri girdikleri andan itibaren misafir olarak kabul edilmiş ve yol güvenlikleri, her türlü iâşe ve ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıştır. Elçilerin yatacak, yiyecek ve yol masrafları önceden hesaplanır ve devletçe karşılanırdı. Elçiler yol boyunca geçtikleri yerlerin idarecileri tarafından karşılanır, kendilerine ikramda bulunulur ve konaklama yerleri hazırlanırdı. Osmanlı başkentinde devamlı kalan elçi ve işgüderlerin ihtiyaçlarını da yine devlet karşılardı (İpşirli, 1995: 9; aktaran, Alikılıç, 2002: 63). Yabancı ülkelerin elçileri konusunda karşılıklı olarak benimsenen bu tutum ülkelerin misafirperverlik göstergesi olarak kabul edilir.

Fransa'da da durum farklı değildir. Elçileri kutlamaya gitmek, ülkeye girişlerini sağlamak ve onları kralın huzuruna çıkarmakla görevli olan teşrifatçılara Entüredüktör⁸ (Veinstein, 2002: 79) denilmektedir. Yirmisekiz Çelebi, uğradığı kentlerde olağanüstü hürmet ve ilgiyle karşılanmıştır. Kral, Elçinin geçeceği tüm yerlerde, oranın ileri gelenleriyle konsüllerinin hoş geldin demeye gelmeleri ve meyve ve reçellerden oluşan armağanlar getirmeleri yolunda emir vermiştir.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi gittiği her şehirde büyük bir ilgi ve coşkuyla karşılanmış, Fransız halkının ve ekâbirinin yüksek alakasına mazhar olmuştur. Sefir ve maiyetinin seyahati esnasında onları karşılamak için geçtiği şehir ve kalelere bir mil kala bir askerî birlik

8 Introduceur: Teşrifatçı

gönderildiğini anlatır. Bu karşılamayı şu sözlerle ifade etmektedir: "...Kente varışında, görkemli bir biçimde karşılayarak beni konutuma götürüyorlar ve kentin ileri gelenleriyle konsüller bana hoş geldin demeye geliyor ve yanlarında meyve ve reçeller getiriyorlardı." (Veinstein, 2002: 75). Sefir geçtiği yol üzerinde her zaman, erkek ve kadınlardan oluşan büyük bir kalabalık olduğunu söyler. Bu durum gerek Fransız yönetiminin gerekse Fransa halkının Osmanlı insanına verdiği değeri gözler önüne sermektedir.

Elçi ile Bakan Arasında Yaşanan Protokol Çatışması

Elçi, Fransa'da ziyaret ettiği şehirlerde kendisine hoş geldin ziyareti yapan soylulara iâde-i ziyaret gerçekleştirmiş ve görevini tamamlayıp İstanbul'a geri dönmek için yola çıkmadan önce de mutlaka veda ziyaretinde bulunmuştur. Bu âdet ve nezaketi bozan tek kişi ise Dışişleri Bakanı Cambrai Başpiskoposu olmuştur. Elçinin bakana yaptığı ilk ziyaretinin ardından, bakan mutlaka ziyaretinize karşılık vereceğim demesine rağmen gelmemiş ve bunun sebebini: "Sizin de veziriniz bizim elçilerimizi ziyarete gelmiyor." şeklinde bir mukayese ile açıklamıştır. Elçi bunun boş bir gurur olduğunu ve görevinin saygınlığı kendisini ziyaret etmeyi engelliyorsa, Almanya, İngiltere ve Hollanda elçilerinin yanlarına neden gidiyor? diye sorgulamıştır (Bkz. Veinstein, 2002: 115-116) diye sorgulamıştır. Osmanlı sadrazamının elçileri ziyaret etmemesinin öcünün kendisinden çıkarıldığını düşünmektedir.

Osmanlı Devleti'nde elçinin divâna geleceği günü sadrazam tayin eder ve elçi önce reisülküttâbın yanına getirilirdi ve ilk maruzâtını ona bildirirdi. Bu maruzât müzâkere ve kabule uygun olursa, sadrazamın huzuruna çıkardı. Elçinin önce sadrazam ve sonra padişah tarafından kabulü sadece merasimden ibaretti. Siyasi müzakereler reisülküttâb efendi ile yapılır, netice Divân'a arz olunurdu (Koçu, 1961: 48; aktaran, Alikılıç, 2002: 64).

İstanbul'a gelen bir elçinin sadâret makamına gelip sadrazama itimadnâmesini takdim etmesi gerekmekteydi (Alikılıç, 2002: 65). Daha sonra elçi sadrazamın eteğini öptükten sonra bir iskemleye otururdu. Biraz sohbetten sonra kahveler içilir, şerbetler ikram edilir ve elçiye kaftan, samur kürklü mantolar giydirilerek, elçi koşumlu atıyla beraber alay eşliğinde tekrar kaldığı konağa götürülürdü.

Çelebi, sadrazamın Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde çok yüce bir mevkiye sahip olduğu ve onu taklit etmek isteyen kişinin her alanda taklit etmek zorunda olduğunu söylüyor ve "Zira Osmanlı sadrazamı elçiler Bâb-ı Âli'ye gelişlerinde onları davet edip kendilerine büyük bir şölen verir ve şölenin sonunda da maiyetlerine kaftanlar dağıttırırldı. Kendilerine de samur kürklü bir manto ve koşumlu bir at armağan ederler ve elçiler büyük bir hoşnutluk içerisinde konaklarına geri dönerlerdi. Kardinal bu yöntemi izlemiş olsa bir diyeceğim olmazdı." (Veinstein, 2002: 117) şeklinde düşüncelerini ekliyor. Bu onurlu duruşa karşılık geç de olsa başvezir elçiyi ziyarete gelmiştir.

4.4.3. Mehmed Çelebi'ye Göre Fransızların Misafire Yaklaşımı

Elçi, Fransa'nın Türk kültürünün misafirperverliğine, cömertliğine ve kadirşinaslığına alışkın olmakla birlikte aynı özveriyi göstermediğini şu sözleriyle izah etmektedir: "... Gerçekte Mareşal de Villeroy'nin dışında, beni evine davet edip bana dostluk selamlarıyla birlikte sadece bir sepet meyve gönderen, ya da kendisinden tek kuruş veya ufak bir şey aldığım saraya mensup hiçbir soylu yoktur. Sözlü olarak nazik davranışlarında öylesine cömert idilerdi ki insan onları dünyanın en özverili kişileri olarak kabul edebilirdi. Bu durumu "Canımı ye, malıma dokunma!" (Veinstein, 2002: 117) diye güzel bir özdeyişle anlatır.

Sonra dönemin Fransız Elçisi Marquis de Bonnac, bu cimrilik iddiasını büyük bir yalancılıkla reddetmiştir. Hatta Elçinin İstanbul'a geldikten sonra sadrazama verilmek suretiyle

gönderilen değerli hediyeleri gizlediğini ve kendisine ayırdığını öne sürmesi (Veinstein, 2002: 196) çirkin bir davranış olmuştur.

4.4.4. Paris'te Ramazan-ı Şerif ve İlginç Âdet

Le Nouveau Mercu⁹ dergisinde ramazan-ı şerif hakkında şu ifadeler söylenmektedir: “Bu Muhammet taraflarının Paskalyası ve dokuzuncu ayıdır. Ramazan sözcüğü Arapçadır ve duman çıkaran sıcaklık anlamına gelmektedir ki bu, sanki bu ayın, eski Arap aylarına yeni adlar verilirken, yaz mevsiminin en büyük sıcaklarında olduğunu kanıtlar gibidir.” (Veinstein, 2002: 159) şeklinde ramazan-ı şerif hakkında bilgi verilmiştir.

Yirmisekiz Çelebi ve maiyeti ramazan-ı şerifte oruç tutup, akşamları iftar yapıp, geceleri de teravih namazı kılmışlardır. İftar yaparken âyan ve ekâbirden birçok insanın özellikle de kadınların izlemeye geldiklerini, sebebinin ise Fransız halkının önem verdikleri birinin yemek yiyişini hatta yataktan kalkıp elbiselerini giyinmesini dahi izlemesinin (Bkz. Rado, 2010: 82) o dönemde gelenek halini aldığını öğrenmekteyiz.

Sefir, bu durumdan rahatsız olmasına rağmen, misafirperverliği, kadirşinaslığı elden bırakmamış ve büyük bir olgunluk göstererek yemek yemelerini izlemelerine müsaade etmiştir.

Elçi ve maiyeti artık bayram hilalini görmeyi arzulamaktadır. Arife günü acaba bayram hilali bugün görünür mü diye içinde koca bir kule bulunan rasathaneye adamlarını yollamıştır. Hilali gören üç kişinin şahadet etmesiyle cuma günü son oruçlarını tutup cumartesi günü ramazan bayramına kavuştukları (Bkz. Akyavaş, 1993: 48) anlatılmıştır.

4.4.5. Kral XV. Louis'in Çelebi'ye Armağanları

Fransa Kralı Yirmisekiz Çelebi'ye teşrifatçılarla bazı hediyeler göndermiştir. Fransa'da kralların elçilere, süslü portlerini vermesi âdet olunmuştur. Ancak, Elçi Osmanlı Devleti'nin teamülleri gereği resme sahip olmalarına izin verilmediğinden bu hediye geri çevirmiş yerine elmaslı bir kemer, Paris'te işlenmiş iki halı, bir ayna, bir tüfek, bir çift tabanca, yaldızlı bakır levhadan bir küçük sandık gibi teşrifatçılar için paha biçilemez; fakat elçinin pek de memnun kalmadığı hediyeler verilmiştir (Bkz. Veinstein, 2002: 131-132). Elçi bu hususta: “Yolculuk harcamalarım ve hizmetçilerime dağıtmak için birkaç kese altın verilmesinden daha memnun kalırdım. Ancak, başka türlü oldu.” (Veinstein, 2002: 132). ifadeleriyle hoşnutsuzluğunu belirtmiştir.

4.4.6. XVIII. Yüzyılda Fransa'da Kullanılan Ölçü Birimleri

Mil: Fransızlar yolu saatle değil, mille hesaphıyorlardı. Bu miller birbirlerine eşit olmamakla beraber iki türü vardır. Birincisi fersah dedikleri büyük mil, ikincisi ise küçük mildir. Bazen bir mil bir saatlik yol, bazen daha fazla veya daha az yol olabilmektedir.

Pik: Pik adı verilen ölçü birimi eski bir ölçü birimidir ve 24 parmak, ya da üç ayak uzunluğuna sahiptir.

4.5. Sanat ve Eğlence

Fransa'da sanat ve eğlenceler devlet erkânı ve halkı için vazgeçilmez; Elçi için ise şaşırtıcı ve ilginç etkinliklerdir. Sefirin katıldığı av partileri, gördüğü müzik aletleri, gösteriler, binalar, mobilyalar, biblolar ve bahçelere ilişkin olarak üstünde durduğu tüm yeniliklere sağladığı uyum, onun ne kadar yetenekli biri olduğunun ve elçilik görevini ustalıkla yerine getirdiğinin kanıtıdır.

9 Kralın onayı ve yardımıyla Paris'te yayımlanan aylık bir dergi.

Dönemin Fransa'sında Osmanlı Devleti'nin haberdar olmadığı pek çok sanat icra edilmektedir. Bunlardan biri de Fransız kùltürünün bir parçası olan operadır. Sefir, *opera* kelimesini dahi ilk kez duymuş ve ùlkemize de ilk getiren kişi olarak müzik tarihine geçmiştir.

4.5.1. Opera

Sefirin aktarımları arasında en ilginç olanlarından birisi de kuşkusuz opera oyununu anlattığı bölümdür. Bu bölümü öylesine ayrıntılı aktarmıştır ki hangi oyunun oynandığı anlaşılabilmiştir. Mehmed Efendi ilk olarak Philippe Quinault'un lirik bir trajedisi olan ve müziğı Lully tarafından yapılan *Thesée Opera*'sına katılmış, ardından da La Mothe tarafından yazılan ve müziğı de Destouches tarafından yapılan *La Tragédie d'Omphale* operasına gittiğini (Bkz. Göçek, 1987: 47, 154; aktaran, Polatçı, 2011: 258) anlatmıştır.

Opera oyununun Fransız devlet erkânı ve halkı açısından önemine dair Sefir şu tetkiklerde bulunmaktadır: "...Paris şehrine mahsus bir eğlence var imiş ki, opera derler imiş. Acaip sanatlar gösterirlermiş, pek kalabalık bir cemiyet olurmuş. Şehrin kibarları varırlar ve vasi dahi ekseriya varıp, Kral dahi bazı kere gelirmiş..." (Akyavaş, 1993: 32) ifadesiyle Fransa'da operaya gösterilen ilgiyi dile getirmiştir.

Sefirin entüredüktör tarafından opera oyununa davet edildiğini ve salondaki düzenlemenin protokole uygun yapıldığını görmekteyiz. Şöyle ki: "Burası bilhassa opera için yapılmış. Herkesin rütbesine göre oturacak yeri var. Bizi kralın oturduğu yere getirdiler. Kırmızı kadife ile döşenmişti. Vasi de gelmiş, yerinde oturmuştu. Bina erkeklerle, kadınlarla doluydu. Yüz çeşitten fazla saz hazırdı. Akşama bir saat vardı. Her tarafı kapalı olduğundan birkaç yüz balmumu ve billûr avizelerde de hesapsız mum yanmıştı." (Akyavaş, 1993: 32) cümlesiyle Opera binasının içi hakkında bilgi vermektedir.

İzlenilen opera oyunu en ince ayrıntısına kadar hoş bir üslupla aktarılmaktadır. Türk aydınlarına müzikli sahne oyunu opera hakkında bilgi veren ilk kaynak olma özelliğı ile de oldukça önemli (Karadağı, 2006: 8) bir aktarımdır.

Sefaretname, Batı sanatının bilinmeyen birçok sanatsal türünün Doğuya aktarılmasında ve sonrasında Doğuda bu tip faaliyetlerin artmasına katkı sağlamıştır. O döneme kadar Avrupa'ya büyükelçi yollamamış Osmanlı Devleti'nin adeta Batıya açılan kapısı olmuştur.

4.5.2. Av Partisi

Fransa'da başta kral olmak üzere vezirler, valiler tarafından sık sık av partisi düzenlenir ve Sefir de davet edilirdi. Sefir, dönüşüne az bir süre kala Kral Kethüdası tarafından düzenlenen sığır avına katılmış ve izlenimlerini şu ifadelerle aktarmıştır: "... Bir ormana girdik ki, baştanbaşa sokaklar yapıpup iki tarafı yeşil yapraklarla örtölü, makaslarla kırılmış, yüksek duvar halinde idi. İki saat kadar, iki tarafı makastan geçmiş orman sokakları arasından av ardınca koşarak zevklendikten sonra dönüp saraya geldik." (Rado, 2010: 86) cümleleriyle av partisinden hoşnut kaldığını ifade etmektedir.

5. Sonuç

Sefaretnameler Osmanlı Devleti'nin dünya görüşünün değişmesinde büyük rol oynamıştır. Gönderilen elçilerin izlenim ve yorumları sayesinde devlet yöneticilerinin de ufkunun açılmasına ve Batıyı farklı bir gözle görmelerine neden olmuştur. Önceleri mağrur bir bakış varken artık daha derli toplu ve işin ciddiyetine varan, makasın giderek açıldığını idrak edebilen bir bakış açısı oluşmaya başlamıştır. Bu katkı sefaretnameleri daha da önemli kılmaktadır.

Osmanlı Devleti başka ùlkelere XVIII. ve XIX. yüzyıllarda birçok sefir göndermiş ve yazılan sefaretnamelerin çoğı kendine has bir mübalağa ile herhangi bir mukayese yapılmadan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 10 Fall 2013

anlatılmıştır. Oysa Mehmed Efendi'nin sefaretnamesine baktığımızda, Paris'te gördüklerini genelde İstanbul ile karşılaştırdığını görüyoruz. Gerek üslubu gerekse ifade kabiliyeti sayesinde şu söylenebilir ki bakmasını, görmesini ve göstermesini bilen bir kişi olarak devrin Fransa'sını tüm yönleriyle ayrıntılı olarak anlatmıştır. Fransa'da gördüğü yerleri tasvir edip bazı olayları naklederken iyi bir gazeteci kadar dikkatli olduğu anlaşılmaktadır.

Dönemin Fransız Büyükelçisi Bonnac, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi hakkında: “İtiraf etmek gerekir ki gördüğü şeyler konusunda yapmış olduğu anlatımla O, Bâb-ı Âli'ye krallarımızın büyüklüğü ve kudreti konularında uygun bir fikir verme yürekliliğini gösteren ve yararı daha sonra görülebilecek olan Türklerin ilkidir.” (Veinstein, 2002: 197) ifadelerini kullanmıştır.

Avrupa'yı asırlar boyunca baskısı altında tutmuş muhteşem Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcisi olarak Fransa'ya gönderilen Sefirin önüne çıkan tüm yenilikler, Türkiye'de eşi olmayan gösterişli eserler karşısında ağırbaşlılığını muhafaza etmesi, bunları yapılabılır şeyler olarak sadece takdirle karşılaması gerçekçiliğinin yanı sıra köklü bir medeniyeti temsil etme şuurunun göstergesidir.

Kendisine gezdirilen olağanüstü saraylar, süslü bahçeler, emsalsiz havuzlar ve çocuk yaştaki Fransa kralının debdebesi onun gözlerini kamaştırmamış, gördüklerini hiçbir aşağılık duygusuna kapılmadan oldukça sade bir üslupla anlatmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin hangi tarihî şartların yaşandığı bir dönemde Fransa'ya gittiğini şu cümlelerle: “III. Ahmet'in sefiri Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi 1721'de gittiği Paris'i Evliya Çelebi'nin Viyana'yı seyrettiği gibi Kanunî asrının şanlı hatıraları arasından ve bir serhad mücahidinin mağrur gözü ile görmez. O, XVIII. asır Paris'ine Karlofça'nın ve Pasarofça'nın millî şuurda açtığı hazin gediklerden ve devlet işlerinde pişmiş zeki bir memurun tecrübesiyle bakar.” (2001: 44) anlatarak Çelebi'nin davranışlarını takdirle tahlil etmiştir.

Fransa Sefaretnamesi Batılılaşma tarihimizin dönüm noktası olmuştur. Yüzyıllar boyunca kendisini Batıdan üstün gördüğü için Batıyı takip etme lüzumu görmeyen Osmanlı, artık Batının muasır medeniyet seviyesinde olduğunu kabul etmiş ve Yirmisekiz Çelebi'nin ardından gönderdiği sefirler ve sonrasında devlet yönetiminde, ıslahatlarda ve mimari yapılarda yaşanan Batı tarzı değişimler bu kabulün ispatı gibidir.

Sefaretname'nin doğurduğu etkileşim tek taraflı olmamıştır. Sefirin aktardıklarından, İstanbul'a gelen Batılı seyyahlardan etkilenecek bizde uyanan Batı modası, buna karşılık Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin ziyaretiyle Fransa başta olmak üzere tüm Batıyı etkisine alan *Turquerie modasının* tesis olmasına neden olmuştur. “Mozart'ın Çelebi'nin Parisi'ni ziyaretinden nerdeyse yarım yüzyıl sonra bestelediği *Saraydan Kız Kaçırma*, *Türk Marşı* ve başka *alla turca* eserleri, bu modadan beslenen sanat eserlerinin en meşhurlarından” (Rado, 2010: 95) olduğu söylenebilir.

Kültürel münasebetleri tesis ve tanzim için Fransa'da tetkik yapmaya gitmiş gibi görünen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin ayrıca bir de siyasi görevi vardı: Avusturya'ya karşı Fransa ve İspanya ile ittifak akdini temin etmektir. Çelebi, Fransızların bu teklifi savsadtıklarını ve bu vesile ile Doğuda birtakım ticari menfaatler peşine düştiklerini anlayınca, süratle memleketine dönmek lüzumunu duymuş (Unat, 2008: 54) ferasetli bir devlet adamıdır.

Gönderilen sefirlerin zekâları ve olayları iyi analiz edebilmeleri sayesinde Fransa'nın, dolayısıyla Batının ne denli gelişmiş, sanılan aksine medeniyet seviyesinin oldukça ileri düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/10 Fall 2013

Sefaretnamelerdeki notlardan hareketle artık Osmanlı Devleti Batının önde olduğunu kabul etmiş; hatta onu taklide giden eserler ortaya koymuştur. Ne var ki bu takip sadece kültürel veya mimari alanda kalmış; bilimsel alanda Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki mesafe giderek açılmıştır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AKYAVAŞ, Beynun (1993). *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi*, Türk Kùltürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara
- ALİKILIÇ, Dünder (2002). *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı Ve Törenler*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
- BANARLI, Nihad Sâmî (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal), Aydın Kitabevi, Ankara
- DIRİM, Fikret (1951). *Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Oğlu Said Paşa Ve Torunu Mesud Bey'in Hal Tercümeleri*, Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
- DULUM, Sibel (2006). *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi Ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
- GÖÇEK, Fatma Müge (1987). *East Encounters West, France And The Ottoman Empire In The Eighteen Century*, Oxford University Press, Washington
- İPŞİRLİ, Mehmet (1995). *Elçi, DİA XI*, İstanbul, s. 3-15.
- KARADAĞLI, Özgecan (2006). *Türkiye'ye Müzikli Sahne Sanatlarının Girişi-Dikran Çuhacıyan Öncesi Ve Sonrası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- KOÇU, Reşad Ekrem (1960). *Topkapı Sarayı*, Doğan Kitap, İstanbul
- LEVEND, Agâh Sırrı (1973). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- NÂCİ, Muallim (1978). *Lûgat-ı Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). "Sefaretnâme", *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul
- POLATCI, Türkan (2011). "Osmanlı Batılılaşmasında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris Sefaretnamesi'nin Önemi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Karatekin Üniversitesi, Çankırı, 2(2): XX-YY, S. 249-264.
- RADO, Şevket (2010). *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*, Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları, (3. Baskı), İstanbul
- MEHMED RÂŞİD, (1282/1865). *Tarih-Râşid*, Matbaa-i Amire, İstanbul
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2001). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Yayınları, (Dokuzuncu Basım), İstanbul
- TDK, (2005). *Türkçe Sözlük*, (10. Baskı), Ankara
- TDK, (2005). *Yazım Kılavuzu*, (24. Baskı), Ankara

-
- TUNCER, Hidayet (2010). *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Analiz Basım Yayın, (3.basım), İstanbul
- UNAT, Faik Reşit (2008). *Osmanlı Sefirleri Ve Sefaretnameleri*, (Tamamlayıp Yayınlayan: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, (4. Basım), Ankara
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1965). “Sıbyan Mektepleri”, *Türk Kültürü*, Temmuz, S. 594-600.
- VEİNSTEİN, Gilles (2002). *İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebi'nin Fransa Anıları “Kâfirlerin Cenneti”*, (Çeviren: Murat Aykaç Erginöz), Özgü Yayınları, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/10 Fall 2013

